

Zeitschrift: as. : Archäologie Schweiz : Mitteilungsblatt von Archäologie Schweiz = Archéologie Suisse : bulletin d'Archéologie Suisse = Archeologia Svizzera : bollettino di Archeologia Svizzera

Herausgeber: Archäologie Schweiz

Band: 33 (2010)

Heft: 2-de: Menschen in den Alpen : die letzten 50000 Jahre in der Schweiz

Artikel: Resumaziuns

Autor: [s.n.]

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-176945>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 08.02.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Abbildungsnachweise

erforschung Musée du Grand St-Bernard (Abb. 1); Office des recherches archéologiques du Canton du Valais (Abb. 2); U. Leuzinger (Abb. 3); Th. Stehrenberger (Abb. 4); Ph. Curdy (Abb. 5, 7); Musées cantonaux, Sion, B. Dubuis (Abb. 6).

umwelt Alle Abb. Institut für Pflanzenwissenschaften, Universität Bern.

paläo- und mesolithikum J. Bullinger (Abb. 1); Kartengrundlage Swisstopo (Abb. 2); Courbe NGRIP CICC05: NGRIP dating group 2006 (Abb. 3); MCAH, Lausanne, A. Houot (Abb. 4); S. Ansermet (Abb. 5, 7-8); U. Leuzinger (Abb. 6); St. Osimitz (Abb. 9).

neolithikum Gallay 2006 (Neuaufgabe 2008); A. Houot, fig. 173 (Abb. 1); fig. 109 (Abb. 9). Universität Genf, Dép. d'anthropologie et d'écologie: S. Aeschlimann, nach L. Chaix (Abb. 2), A. Gallay, M. Besse, M. Piguet, J. G. Elia, M. Vautravers, J. Desideri (Abb. 3, 5-6, 8, 10-11, Kästchen S. 25). Archivio UBC, Bellinzona (Abb. 4). S. Favre, nach Corboud/Curdy 2009, S. 59 (Abb. 7). ARIA Sion, M. Mottet (Kästchen oben S. 27). AD BE (Kästchen unten S. 27).

bronzezeit AD BE (Abb. 1); Universität Zürich, J. Bucher (Abb. 2), Ph. Della Casa (Abb. 3), Th. Reitmaier (Abb. 4); Grafik nach H. Zoller 1996 (Abb. 5); DBM/RUB, Forschungsprojekt Mitterberg (Abb. 6); AD GR (Abb. 7, 8); Archaeo Tirol (Abb. 9).

eisenzeit Schweiz. Nationalmuseum (Abb. 1, 5 et 7); Ph. Curdy et al. 2009 (Abb. 3); A. Houot, J. Charrance (Abb. 4); M. Reuschmann (Abb. 6, 8).

römerzeit B. Clarys (Abb. 1); Archéologie cantonale du Valais sur la base des cartes archéologiques des cantons concernés (Abb. 2); M. Scheel, Chur (Abb. 3); M. Darbellay, Martigny (Abb. 4); Archivio UBC, Bellinzona (Abb. 5); Martin-Kilcher/Schaer 2000, 86 (Abb. 6); TERA s.à.r.l., Sion (Abb. 7); I Leponti tra mito e realtà, Locarno 2000, 320 (Abb. 8); AD GR (Kästchen S. 49).

spätantike R. Pellegrini, Bellinzona (Abb. 1); Office des recherches archéologiques du Valais (Abb. 2, 8); Archivio UBC, Bellinzona (Abb. 3, 4); Kunsthist. Inst. Univ. Zürich, D. Hoesli (Abb. 5 nach Faccani, Abb. 6 nach Descoedres/Sarott, Abb. 9 nach Carigiet); ZAK 58/2, 2001, Abb. 12 (Abb. 7).

mittelalter Museo di Valmaggia, F. Zappa (Abb. 1, 9); W. Meyer (Abb. 2); P. Broger, Appenzell (Abb. 3); AD BE, K. Glauser (Abb. 4); Stebler, Alp- und Weidewirtschaft 1903, Abb. 238 (Abb. 5); J. Obrecht (Abb. 6, 7); M. Bianconi (Abb. 8); F. Zappa (Abb. 10, 11).

verkehrswege Miller 1962 (Abb. 2); K. Aerni (Abb. 4); H.D. Fincke, ViaStoria (Abb. 5); Museum für Kommunikation, Bern (Abb. 6, 7).

resumaziuns Staatsarchiv Bern, A V 512-Wallisbuch (Abb. 1); Museum für Kommunikation, Bern (Abb. 2).

Resumaziuns

perscrutaziun

La Svizra sa chatta en il center dal territori alpin ed è perquai in champ interessant per perscrutar l'emprima utilisaziun e colonisaziun umana da questa cuntrada a prima vista inabitabla. La scuverta da l'existenza d'umans da Neandertal en las Alps ha gia baud gi grond resun ed evocà il «cult dals urs da cuvels» ch'è daventà inextirpabel, malgrà las novas enconuschientschas. Schebain che la speschezza da chats en las Alps n'è betg da cumparegliar cun quella dals abitadis en ils territoris umids da la Bassa, è l'istorgia da la colonisaziun alpina en il fratemp vaira bain perscrutada. A las enconuschientschas contribueschan er ils resultats da perscrutaziun dals pajais vischins. Menziunadas sajan qua las prospezziuns en il Trentino ed il Tirol, la scuverta da l'«Ötzi», la bara da glatscher da renum mundial, u la perscrutaziun da minieras en las Alps franzosas. En Svizra pon ins – gist en vista a la midada dal clima – quintar cun ulteriuras impurtantas scuvertas en las zonas aulalpinas.

ambient

En la Bassa, en las Alps settentrionalas, centralas e meridionalas han ins elavurà ils davos 20 onns plirs studis paleoecologics che reconstrueschan l'istorgia da la vegetaziun davent da la retratga dals glatschers fin oz a moda moderna, taxonomicamain fitg precisa e senza interrupziun temporalas. Durant l'olocen enturn 9600 a.C. s'augmenta la temperatura marcantamain en l'entir territori alpin e cuvra il stgalim subalpin rapidamain cun guaud. Sulettamain en las Alps settentrionalas para quest creschament d'esser s'entardà in pau. En las Alps dal Sid ascenda il guaud a 1800-1900 m s.m. gia enturn 12500 a.C., sa sbassa dentant enturn

10500 a.C. en consequenza d'ina recidiva dal clima. En il temp neolitic s'avran las cuntradas en l'entir territori alpin. Davent da 4000-3000 a.C. sa derasa la draussa ed il cunfin dal guaud sa sbassa successivamain. Tranter il temp neolitic ed il temp da bronz sa sclerescha la cuntrada, surtut perquai ch'ils umans urbariseschan il guaud cun dar feu. La cumposiziun da la vegetaziun sa mida marcantamain en las Alps. Da quel temp sa derasa per exempel il guaud da lareschs en l'Engiadina, entant che l'aviez sa retira en ils lieus pli adattads da las Alps meridionalas e settentrionalas.

temp paleolitic e mesolitic

Durant il temp paleolitic ed il temp mesolitic viveva la populaziun da la chatscha e da la raccolta e sa translocava tut tenor stagiun. Il spazi alpin, ch'offeriva vasts territoris da chatscha e diversas resursas sco er materias primas liticas, vegniva – ordai fer las fasas da glatsch – frequentà temporarmain, probablmain be durant la bella stagiun, tranter la primavera e la stad. Ils indizis d'abitadis dal temp paleolitic mesaun èn rars: be en paucas grottas en ils auts han ins chattà relicts. Per il temp paleolitic tardiv è be cumprovà il temp magdalenian a l'ur dal massiv alpin sut 900 m s.m. A partir dal temp epipaleolitic penetreschan las gruppas d'umans pli profundamain en las valladas alpinas ch'èn da quel temp deliberadas dal glatsch. En il temp mesolitic dentant observ'ins ina frequentaziun blier pli regulara da las Alps. Ins abitava en abris sut in grip u en il liber. Intginas da quellas sa chattan en in'atezza da passa 2000 m s.m.

temp neolitic

Fin ils onns 1990 eran rars ils lieus da chat dal temp neolitic en il territori alpin da la Svizra, surtut en cumparegliaziun cun ils abitadis a las rivas dals lais. Enconuschents eran surtut ils lieus da chat da la Val dal Rodan (Sion) e dal Tessin (Bellinzona). En la regiun da Sion han ins chattà numerusas restanzas da cule-

III. 1

«Prospekt der Reparierten Strass über den Löttschenberg im Ampt Frutigen», 1698. L'ascensiu dal Gasterntal vers il Löttschenpass era daventada nun passabla, cunquai ch'il glatscher era creschi. Perquai ha Berna construi la via sin la vart ost dal glatscher.

«Prospekt der Reparierten Strass über den Löttschenberg im Ampt Frutigen», 1698. Der Aufstieg vom Gasterntal auf den Löttschenpass wurde durch den wachsenden Gletscher unbegebar, daher verlegte Bern den Weg auf die östliche Seite des Gletschers.

gnas e necropolas che dateschan per part gia dal 6avel millenni a.C. Monuments da fossas e gravuras sin grippa e stelas fan part da las scuvertas archeologicas las pli remartgablas dal spazi alpin. Ultra da quai pussibiliteschan ils numerus chats en las fossas intensiv studiis antropologics. La scuverta da la mumia da glatscher «Ötzi» al Tisenjoch en las Alps tirolaisas (1991) mussa che las autas munto-gnas vegnivan gia traversadas en il temp neolitic. Per la Svizra cumprovan las scuvertas da Zermatt, da l'Alp Hermettji en il Vallais e dal Schnidejoch en las Alps bernaisas ch'ils umans traversavan las zonas aupalinas. Ils studiis futurs duessan sa concentrar

sin la perscrutaziun dals sistems da barat, siond ch'ì sa mussa pli e pli che las Alps na furmavan betg ina barriera en il temp neolitic.

temp da bronz

Durant il 2. millenni a.C. è il territori alpin vegni utilisà intensivamain e durablamain sco spazi d'abitar ed economic. Questa colonisaziun che sa basava sin in «substrat» dal temp d'arom na pertutgava betg be las valladas, mabain er las zonas montanas ed alpinas da passa 2500 m

s.m. Sper las raschuns demograficas han bain er il commerzi, il barat e la communicaziun sco er spazis lucrativs da pasculaziun e chatscha e surtut resursas mineralas preziasas sco arom e sal attratg ils umans dal temp da bronz en ils territoris alpins. Las novas activitads artisanalas cumbinadas cun la situaziun da traffic favuriva da las vals alpinas e dals pass han preservà d'ina izolaziun alpina e promovì l'integrasiun da la regiun da transit en ina rait da contact europeica spaziusa e bain sviluppada che favurisava midadas ed innovaziuns socialas, tecnologicas e religiusas.

temp da fier

Tranter 800 a.C. e l'entschatta dal temp roman sa derasa in nov metal: il fier. Las Alps svizras èn da quel temp occupadas da pievels multifars, dals quals nus posedain infurmaziuns da diversa spezia. Las funtaunas epigraficas e literaras (auturs romans e grecs) numnan ils pievels principals da quel temp: Veraghers, Seduns, Nantuats, Ubers, Leponts e Rets. La documentaziun archeologica, che sa basa surtut sin objects agiuntads a las fossas, lubescha da distinguer ils aspects caracteristics da las diversas regiuns: las Alps vallesanas, las Alps tessinaisas e centralas, la val alpina dal Rain e l'Engiadina. Ils paucs abitadis enconuschents sa chattavan en il fund da la val u sin las terrassas a mez la muntogna per lung da las vias principalas da communicaziun. Da gronda impurtanza economica era il commerzi e la rolla medianta da la populaziun alpina en il traffic tranter il mund nord-alpin ed il mund mediterran: la documentaziun avant maun conferma l'utilisaziun simultana da numerus pass e valladas lateralas.

temp roman

En il 1. tschientaner a.C. cuntanschan ils passadis, che lubivan da cuntanscher spert il territori nord-alpin ed en particular il curs dal Rain, ina

rolla centrala en il process d'expansiun territoriala romana. Funtaunas epigraficas ed archeologicas connectadas cun il territori dal Pass dal Set (GR) relatan che l'occupaziun romana è stada confruntada cun resistenzas da vart da las populaziuns alpinas e ch'ella ha pudì s'avanzar mo cun repetidas acziuns militaras. Il svilup da las vias da communicaziun alpinas tranter il Brenner ed il Rescha en l'ost ed il Grond S. Bernard en il vest ha gi in'impurtanta influenza sin la dinamica da las culegnas dals pievels. En ils lieus da clav per lung dals passadis traversads da schuldada, viaggiaturs e commerziants èn sa furmads abitadis da divers caracter: centers citadins da varia dimensiun (Martigny VS, Cuir GR, Muralt TI), lieus d'etappa (Bondo, Riom GR), lieus da cult sin ils pass e per lung da las vias d'access (pass dal Grond S. Bernard VS e dal Gùgla GR, Thun-Allmendingen BE).

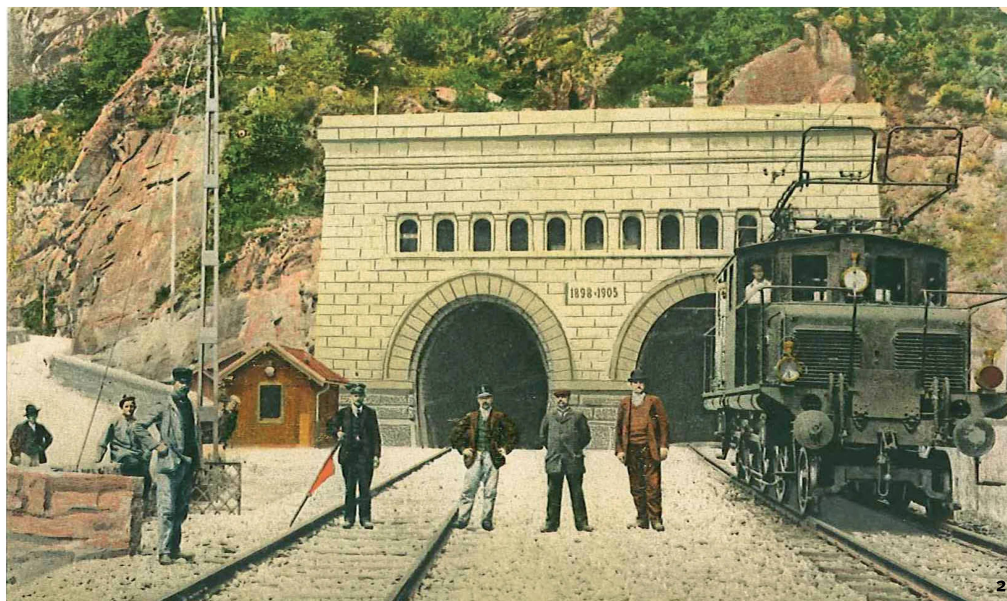
antica tardiva

En il decurs dal 4. tschientaner è il cristianissem vegnì propagà dals centers da Milaun, Como ed Aosta anor per lung da las medemas vias da transit ch'avevan servì a la romanisaziun dals territoris alpins. Sia concretisaziun è sa manifestada en la fundaziun da sedias episcopalas a Martigny (VS) e Cuir (GR), dotadas cun impurtantas catedralas e battisteris. Baselgias da batten e battisteris fundads en l'antica chatt'ins er a Riva S. Vitale (TI), Hohenrätien e probablmain a Ziràn (GR), a Glis (VS) ed a Schaan (FL). En las regiuns champestras han ins erigì oratoris e chapluttas da sepultura, savens sin iniziativa da singulas personas u famiglias convertidas. Pli raras èn las perditgas da la preschientscha da communitads cristianas en la Svizra centrala fin il 7avel tschientaner. A St. Maurice (VS) è vegnida deditgada ina gronda basilica a la veneraziun da sontg Murezzan e dals schuldads da la legiun tebana, marterisads vers la fin dal 3. tschientaner. Quella è vegnida transformada en ina claustra e daventada il pli antic ed impurtant center da pelegrinadi cun funcziun d'ospizi en il territori alpin.

III. 2

Ina locomotiva electrica sin viadi da prova entra sper Iselle (I) en il tunnel dal Simplon che dispoia da dus binaris. L'emprima concessiun da construir quest tunnel datescha dal 1853. Il 1898 èsi finalmain reussi a la tschintgavla societad da viafier da cumenzar cun la construcziun dal tunnel cun dus binaris. Ils dus tunnels parallels han ins avert il 1905 ed il 1921.

Eingang zum zweispurigen Simplontunnel bei Iselle (I) mit einer elektrischen Lokomotive auf Probefahrt. 1853 wurde eine erste Konzession zum Bau eines Simplontunnels erteilt. Erst der fünften Bahngesellschaft gelang es 1898 mit dem Bau des zweispurigen Tunnels zu beginnen. Es entstanden zwei parallel verlaufende Tunnels, die 1905 und 1921 eröffnet werden konnten.

temp medieval

Il 1971 han ins intercuri per l'emprima giada archeologicamain las tegias d'alp daditg bandunadas sin l'Alp Bergeten sur Braunwald (GL) e cun quai mess il crap da fundament per ina nova disciplina en l'archeologia medievala: la «perscrutaziun da la desertificaziun autalpina». Pli tard han ins perscrutà ulteriuras culegnas bandunadas en la Svizra centrala, en l'Oberland bernais ed en il Lötschental (VS). Las exchavaziuns èn vegnidas amplifitgadas parzialmain cun prospecziuns sur grondas surfatschas en il chantun Sviz, en Val S. Pieder (GR), en la vallada d'Oberhasli (BE), en la Val Maggia (TI) ed en la Val d'Aosta (I). Grazia a quests resultats da perscrutaziun èsi oz pussaivel da descriver en gronds tratgs il svilup da l'economia alpestra en il temp medieval, surtut quai che pertutga las spezias da muvel alpegiadas e la produenziun da chaschiel dir, pratitgada davent dal 14avel tschientaner. Pli navant han las retschertgas mussà ch'ìls pasturs erigivan lur tegias, stallas e claus dapertut tenor principis sumegliants, dentant adina cun duvrar ils materials da construcziun disponibels al lieu. Sper las tegias cun plans orizzontals rectangulars classics, cuvertas cun in simpel tetg a piz, utilisav'ins er

gronds blocs da grip chavadis sutur u abris per sa proteger cunter auras, bovas e lavinas.

vias da traffic

Las Alps èn in sistem da muntognas cun pliras chadainas da culms parallels ch'impedeschan en l'Europa il traffic tranter nord e sid e viceversa. En il decurs da l'istorgia han ins erigi blers trutgs, sendas da sauma e pli tard er vias tras las Alps. Il territori dal Gottard è dentant il sulet lieu en las Alps, nua ch'ins sto surpassar be in sulet pass per traversar la muntogna. Il lieu il pli difficultus sa chatta en il nord dal pass en la chavorgia da la Scalina tranter Andermatt e Caschanutta. Qua pussibilitescha la Punt dal Diavel, construida sut cundiziuns legendaras, dapi tschientaners da traversar la Reuss. Ina via directa sur il pass è vegnida construida pir il 1829. Il 1882 han ins avert il tunnel da la viafier dal Gottard tranter Caschanutta ed Airolo. Quella ha remplazzà andetgamain il sistem da transport tradiziunal dals indigens. Berniers ed animals da transport han pers lur lavur. Cun l'avertura dal nov tunnel da basa da la viafier «AlpTransit», il 2017, vegnan danovamain bleras piazzas da lavur a svanir en la regiun dal Gottard.